

biles immoderatæ in cibo, potu, venere, etc. sunt bonæ, quæ requiescunt in aliquo conformi rationi, ut delectationes spirituales virtutis, et sensibiles moderatæ. Unde patet esse vitandas extremas sententias Stoicorum, et Epicureorum, quia illi dicebant omnes delectationes esse malas, eo quod non distinguebant delectationes sensibiles ab intelligibilibus, solumque immoderatas vocabant delectationes: isti autem dicebant omnes delectationes esse bonas, quia malum ut malum non delectat. Sed hoc fuit non distinguere inter bonum apparens, et bonum simpliciter, nam etiam bonum apparens delectat appetitum. Est delectatio optima, imo et omnium optimum, illa quæ est de Deo viso in se, quatenus ibi completur tota beatitudo, quæ est summum bonum nostrum; et ideo delectatio illa est summum, seu optimum complete, et consummative in beatitudine, formaliter autem, et assecutive visio est optimum. Quamquam etiam in ratione moralis bonitatis possit dici, quod delectatio et visio de Deo in moralitate sunt unum, et tamquam delectatio sit quid consecutum ad visionem, ideo moraliter tam nobilis, et optima est una sicut alia. Et licet ex bonitate operationis causeatur bonitas in delectatione effective, finaliter autem e converso moraliter, tamen sunt unum propter consecutionem unius ex alio. Et in analogis ab uno causatur denominatio in plura. Unde dignoscitur, quod quia ex fine regulatur bonitas, vel malitia, et tunc aliquis amplectitur, et intendit finem, quando in illo quiescit, et gaudet, ideo delectatio, sicut et finis est regula bonitatis, vel malitiæ; si enim de bono gaudet, est bona operatio erga talem finem, si de malo gaudet, est mala.

QUÆRITUR SEXTO, QUID SIT TRISTITIA; AN SIT PASSIO; AN DOLOR; AN CONTRARIA DELECTATIONI.

XIII. Respondetur quod sicut delectatio, et gaudium se habent in bono, ita dolor, et tristitia in malo; delectamur enim de bono convenienti nobis conjuncto; dolemus de disconvenienti illato. Ad potentiam ergo ad quam pertinet frui bono, pertinet refugere malum, quia contraria sunt circa idem. Cum ergo delectatio inveniatur in appetitu sensitivo, et ibi habeat mutationem corporalem conjunctam, ideoque passio est, etiam dolor inveniatur in appetitu sensitivo, ibique rationem passionis habet magis, quam delectatio, quia est passio immutans et trahens in defectum. Sed tamen sicut delectatio translata ad voluntatem dicitur gaudium, estque simplex actus voluntatis erga malum sine transmutatione corporali, ita dolor dicitur passio circa malum conjunctum in appetitu sensitivo, et tristitia est affectio in voluntate circa malum sibi illatum. Unde patet, quod delectatio et dolor, seu tristitia et gaudium contrariantur, quia versantur circa contraria objecta in eodem, scilicet circa bonum, et malum. Nec tamen omnis delectatio, omni tristitiæ contrariatur, sed solum si sint de eodem, non si sint de diversis, potest enim simul aliquis gaudere de Deo, et dolere de peccato. Quod vero tristitia aliqua possit esse causa gaudii, non tollit contrarietatem, quia solum est causa per accidens, seu occasionaliter, sicut in naturalibus unum contrarium intendit aliud per antiperistasim.

XIV. Ex quo sequitur, quod sicut in amore, et odio dictum est, quod amor est fortior odio, quia quæ sunt

circa bonum fortiora sunt, quam quæ circa malum, cum ex adhesionem ab bonum repellamus malum nec agit malum per se, sed in vi alicujus boni: ita fortius sectamur delectationes, quam fugimus tristitias, quia ut consequamur illas, fugimus istas. Et sicut principalior est delectatio spiritualis, et in voluntate existens, quam quæ in appetitu, quia perfectiores causas habet, tum ex parte apprehensionis regulantis, tum ex parte boni apprehensi; ita interior voluntatis tristitia major est omni dolore sensibili propter perfectiores causas interioris tristitiæ. In cujus signum eligit aliquis pati sensibilem dolorem, ut evitet interiorum tristitiam circa honorem, vel intelligentiam.

QUÆRITUR SEPTIMO, QUÆ SINT SPECIES TRISTITIÆ.

XV. Respondetur esse quatuor, scilicet acidia, anxietas, misericordia, invidia. Quæ species non sunt essentielles, et propriæ tristitiæ sed accidentales, et materiales, quatenus sumuntur ex aliqua extrinseca materia, cui diversimode applicatur fuga, seu tristitia appetitus, aut ex diversis effectibus, quos causat. Etenim objectum proprium, et per se tristitiæ est malum proprium malum autem extraneum reputatum, ut proprium, causat diversimodo tristitiam; si enim est malum in alio, et movet ad compassionem ut sublevetur, est misericordia; si vero non est malum in altero, sed bonum quod in ipso est reputatur ut malum proprium, sic est invidia, sub qua continetur zelus, de excellentia aliena, et nemesi, quæ tristatur de prosperitate malorum. Ex parte autem effectuum sumitur anxietas, et acidia, anxietas enim, seu angustia est aggravatio animi, quæ nul-

lum relinquit effugium: acidia vero quando aggravatio ista provenit usque ad membra exteriora, et ponit in eis quasi torporem, aut stuporem, præsertim vocem impediendo. Pœnitentia autem etiam tristitia est, sed cum sit de proprio malo, non de extraneo, non computatur in his speciebus, sed in essentialibus.

QUÆRITUR OCTAVO, QUÆ SINT CAUSÆ TRISTITIÆ.

XVI. Respondetur causam doloris posse sumi, vel ex parte rationis formalis ejus, vel ex parte materialis causæ, seu materiæ doloris. Ex parte rationis formalis, sicut formalis causa delectationis est bonum convenienti conjunctum, et apprehensum, ita formalis causa tristitiæ est malum conjunctum, vel bonum amissum, licet principalius sit malum conjunctum, eo quod malum, seu disconveniens, licet in re sit privatio boni, apprehenditur tamen in ratione ut contrarium, ratione disconvenientiæ, et ideo induit rationem objecti, quasi formæ tollentis formam convenientem, et ponentis disconvenientem; amissio autem boni consideratur ut corruptio illius consecuta ad hanc formam. Et ideo licet utrumque concipiatur in mente ad instar entis, tamen diversimode illud ut forma, hoc ut corruptio.

XVII. Ex parte autem materialis objecti tristitiæ, licet tot sint objecta quod mala disconvenientia subiecto, tamen generaliter ad tria genera reducuntur. Per se enim, et directe est causa tristitiæ, potestas cui resisti non potest in inferendo malum: si quidem tristitia causatur ex adhesionem, et conjunctionem mali contra inclinationem appetitus. Illa ergo causa, quæ talem adhæ-

sionem facit remanente in contrarium inclinatione appetitus, causa est tristitiæ. Quod si inclinatio in contrarium non maneret, jam illud malum non esset ei disconveniens, neque malum. Per accidens autem causatur tristitia ex concupiscentia, seu desiderio, et ex appetitu unitatis, quatenus natura dissolutionem suarum partium, vel perfectionum abhorret. Causatur enim per se in nobis tristitia ex conjunctione, et adhæsione rei disconvenientis. Sed quod hoc mihi sit disconveniens, et malum, oritur ex eo quod habeam inclinationem in contrarium, aut desiderem illud, inde enim si auferratur mihi, aut impediatur ne habeam, contristor. Similiter unitas partium, vel perfectionum naturæ, maxime pertinet ad conservationem rei in suo esse, quæ cum maxime appetatur, si tollitur, causat dolorem, ut cum quis vulneratur, aut verberatur. Et ideo ista per accidens causant tristitiam, quatenus sunt conditionea ex parte subjecti, ut tristitia, et dolor causetur, si tollantur. Earum autem ablatio, et remotio per se causat tristitiam.

QUÆRITUR NONO, QUI SINT EFFECTUS TRISTITIÆ.

XVIII. Respondetur quod tristitia maxime est impeditiva operationum, præsertim si sit nimia (si enim relinquit spem evadendi adhuc conatur ad expulsionem mali) cum enim causetur tristitia ex conjunctione, mali seu disconvenientis, non relinquit facultatem expeditam ad suas actiones, quia remanet disconvenienter disposita, Et quia actiones oriuntur a voluntate, et appetitu, si ex malo adjuncto est inconvenienter dispositus, non possunt convenienter oriri operationes. Et sic aggravatio, seu pondus animi

est effectus tristitiæ, quatenus constringit, et premit cor, sicut gaudium dilatat. Specialiter autem ex parte animi, et intellectus impedit dolor, seu tristitia hoc quod est ad discere, et quidquid ad studium pertinet, quia hoc maximam attentionem requirit, quæ distrahitur a dolore, et quandoque absorbetur, si sit nimius, ita ut non relinquat de alia re cogitare. Ex parte autem corporis ista passio est maxime nociva, quia cum oriatur ex malo præsentis aggravante, ejus impressio est fortior, et constrictio cordis est major. Ex constrictione autem motus cordis directe vita dissolvitur, quæ in motu cordis consistit. Et ideo dicitur Ecclesiastici xxxviii: *A tristitia festinat mors*. Aliæ vero passionem ex sua specie non ita habent affligere, licet ex aliqua ægritudine adjuncta plus possint nocere.

QUÆRITUR DECIMO, QUÆ SINT REMEDIA TRISTITIÆ.

XIX. Respondetur omnia remedia reduci ad unam rationem formalem, scilicet ad aliqualem delectationem, aut ex parte animi, aut ex parte corporis, delectatio enim contrariatur tristitiæ, unum autem contrarium expellit aliud. Quæcumque ergo nata sunt facere delectationem in contristato, et convenienter se habere ad ipsum, mitigant tristitiam, aut quia simpliciter delectant, aut quia efficiunt ne malum augmentetur, aut ut cum minori aggravatione feratur. Sic in remedium tristitiæ maxime juvat contemplatio veritatis, et futuræ beatitudinis, quæ per labores acquiritur, et conformatio ad divinam voluntatem, cui hoc placet; id enim maxime delectabile est, præsertim animo ad sapientiam disposito, et qui ducitur spiritu;

animalis enim homo talem consolationem non recipit. Secundo, juvat contra tristitiam compassio amicorum, quatenus homo sentit se ab eis amari, et ab ipsis juvari in ferendo tribulationem, et hoc est multum delectabile, et alleviativum. Tertio, per corporalia remedia lenitur tristitia, ut per fletum, et gemitum, quatenus sic manifestatur, et proditur dolor et malum, nec permittitur intus oclusum augmentari; et quia talis actio flendi est proportionata, et conveniens statui doloris, et facere quod convenit, est delectabile. Somnus etiam, et usus balnei, aliaque fomenta naturæ tristitiam mitigant, quatenus alleviant corpus, et in statum convenientem reducunt, ex quo oritur delectatio, et vitales motus vivaciores redduntur, nec ita aggravantur.

QUÆRITUR UNDECIMO, QUOMODO IN TRISTITIA INVENIATUR BONITAS ET MALITIA.

XX. Respondetur quod de naturali, seu physica malitia, non potest dubitari, quod tristitia sit de malo conjuncto, et sic habet impedimentum quietis in bono, et hoc semper est malum appetitui, cum sit privatio alicujus boni ipsius, nempe delectationis, et quietis. Loquendo autem de malitia, et bonitate morali non omnis tristitia et mala moraliter, sed juxta objectum ejus, et circumstantias in singulari judicandum est, an sit mala, vel bona: tristitia enim moderata per rationem, et circa objectum honestum est bona, ut pœnitentia, et misericordia; tristitia vero immoderata, et circa objectum pravum est mala, ut invidia et acidia. De se vero passio ipsa indifferens est, licet in genere indifferentium non sit eorum, quæ omnino indifferentia sunt, ut leva-

re festucam, ire in campum, sed eorum quæ solitarie, et ut sic considerata sonant in malum, sed possunt debitis circumstantiis vestiri, et sic esse bonum, sicut occidere hominem sonat in malum, potest tamen bene fieri, si a justitia fiat; sic tristari sonat in malum, quia supponit malum contristans, sicut verecundia turpe commissum, potest tamen supposito hoc malo, bene fieri ab ipso sentiente, et sufferente malum, aut refutante.

XXI. Ex quo sequitur, quod in tristitia, et potest inveniri bonum honestum, et bonum utile. Invenitur bonum honestum, quando tristitia est moderata, et reducta ad regulam rationis, ut quando quis detestatur culpam, et fugit quod detestandum est, habet enim ratio judicare, et regulare hanc passionem, sicut et alias. Est bonum utile, quia conducit ad fugiendum malum, et neminis inhæreatur delectationibus, et lætitiis mundi. Si enim quis tristitiam habet de malis, et culpis inde provenientibus, fugit illa, non solum propter se ipsa, quia mala sunt, sed ne tristetur, quia tristari malum est, et sic geminatur causa fugiendi malum. Si tamen sit excessiva tristitia, quæ hominem penitus absorbeat, hæc inutilis est, et de hac dicitur Ecclesiast. xxx: *Multos occidit tristitia, et non est utilitas in illa*.

XXII. Sequitur secundo, dolorem seu tristitiam non posse esse summum malum, quia solum est malum pœnæ, quo malo pejus est malum culpæ. Et quidem si tristatur quis de malo, quod vere malum est, bene facit, et pejus esset judicare quod illud non esset malum, nec tristandum de illo. Si vero est de malo apparenti, pejus esset alienari a vero bono, et de eo affligi. Non ergo tristitia est summum malum. Nec tristitia damnatorum est summum malum, pejus enim est ipsa

damnatio, et separatio a Deo, unde tristitia causatur, quæ aliquid boni est in natura hoc ipso quod sentit, et repugnat malo. Et sic nulla tristitia est sine aliquo bono, saltem sine recusatione, et repugnantia mali, de quo non tristaretur si non repugnaret illi: aliqua tamen delectatio est sine aliquo malo, scilicet fruitio de summo bono, et ideo illa potest summum esse bonum, modo supra dicto.

QUÆSTIO XL.

Spes, et desperatio.

QUÆRITUR PRIMO, AN SPES FORMALITER PERTINEAT AD VIM APPREHENSIVAM, VEL APPETITIVAM: ET SI PERTINEAT FORMALITER, QUOMODO ET PER QUAS CONDITIONES, SEURATIONES DISTINGUATUR A DESIDERIO, ET AB ALIIS PASSIONIBUS.

I. Respondetur spem formaliter pertinere ad vim appetitivam, licet regulative, et directive supponat apprehensivam, sicut omnes actus appetitus ex apprehensione dependent. Et in vi appetitiva pertinet ad irascibilem, ibique versatur circa bonum arduum, futurum, possibile adipisci, quæ sunt conditiones requisitæ ad spem.

II. Quod pertineat formaliter ad vim appetitivam constat, quia non est dubium, quod ex apprehensione, seu iudicio, quo aliquid iudicatur assequibile, si sit bonum et conveniens, movetur voluntas aliter, quam moveatur respectu alicujus boni secundum se, quando non agitur de ejus assequibilitate, sicut etiam ex malo movetur ad timorem, vel tristitiam, quas non est dubium esse appetitivæ virtutis, licet regulentur iudicio apprehensionis. Nam cum in ipsa assecutione se offerant sæ-

pius plures difficultates vincendæ, ut quotidie experimur, oportet appetitum non præcise affici ad ipsam bonitatem objecti, et ad ejus assequibilitatem, sed etiam firmari contra ejus difficultates, et reddi constantem, et patientem, seu tolerantem illas ut assequatur, et vincat. Unde oportet fieri aliquem affectum in voluntate ex illa apprehensione, et iudicio boni assequendi, quo extendatur ad ipsum bonum, et moveatur ad illud, id est, non retrahatur in propriam pusillanimitatem, sed procedat ad assecutionem. Ista autem firmitas in affectu, et extensio, seu motus ad res, pertinet ad appetitum, et non ad iudicium, cum iudicium, seu apprehensio trahat res ad se, non ad res moveatur, et extendatur, nec in iudicio est affectus firmus ad bonum, neque constantia, et patientia ad vincendas difficultates.

III. Est etiam talis affectus specialis præter amorem, aut desiderium, cum in his nulla sit difficultas vincenda, nec per se respiciant assequibilitatem boni, sed abstrahant ab illa, ut cum amamus, vel desideramus conditionate aliquid, vel simpliciter, nec tractamus de ejus assecutione. Ergo oportet hunc specialem affectum ponere, illumque pertinere ad irascibilem, quia firmari, et constans reddi ad aliquid assequendum, proprium est irascibilis, concupiscibilis enim non firmatur, nec induratur, sed potius laxatur in amore, quem habet, ergo datur hic specialis affectus appetitus, sic specialiter tendens cum firmitate in bonum quatenus assequibile, etiam vincendo difficultates, et hoc vocamus spem, et sic vocatur communiter, quæ in appetitu sensitivo erit passio, in voluntate simplex affectus tendens in bonum quatenus assequibile cum victoria difficultatum. Quod etiam significatur in illis ver-

bis Apostoli ad Romanos VIII: *Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.* Ubi ex ipso motivo, et ratione, seu conditione inclusa in objecto sperabili, scilicet, quia est id quod non videmus, infert expectationem esse cum patientia, quia est circa aliquid arduum, seu non visum a nobis. Patientia autem manifeste actus voluntatis est, est enim circa mala, quæ æquo animo toleramus, ut ex Augustino docet S. Thomas 2-2, quæst. cxxxvi, art. 1. Et confirmatur ex verbis Concilii Tridentini sessione VI, canone VI, ubi de his qui convertuntur ad Deum dicit: « Quod per spem eriguntur fidentes Deum sibi propitium fore per Jesum Christum. » Erectio autem animi pertinet ad voluntatem directe, et proprie, non ad iudicium mentis, opponitur enim erectio dejectioni animi, quæ est a malo opprimente, erectio autem est ex victoria contra tale malum, ergo est directe circa bonum, et consequenter est actus voluntatis: ergo si spes erigit animum, et contra dejectionem opponitur, vincit ratione boni, et sic ad voluntatem pertinet.

IV. Dices: totum hoc quod inveniri dicimus in actibus voluntatis, vere quidem in illa inveniri, sed non accipere denominationem spei, nisi a iudicio intellectus formato ex aliquo desiderio antecedenti circa futuritionem rei speratæ accipiendæ ex alterius largitate, et potestate, et se habet sicut fiducia de consequenda tali re. Fiducia autem importat iudicium aliquod, seu credulitatem, et opinionem vehementem de alterius auxilio habendo, vel de ipso bono assequendo, ut docet S. Thomas 2-2, quæst. cxxxix, art. VI. Illi ergo actus voluntatis, sive ex parte desiderii antecedentis tale iudicium, sive ex parte complacentiæ postea secutæ, vel audaciæ,

erectionis animæ, et tolerantia, seu patientia, non dicunt ex se rationem aliquam spei formaliter, sed consecutive, et denominative ab illo iudicio intellectus. Et ratio est, quia spes prout talis debet esse firma, et certa erga id quod sperat, certitudo autem pertinet formaliter ad intellectum, et solum denominative potest pertinere ad voluntatem. Ergo illi actus voluntatis, quos nominavimus, solum concomitanter, et denominative possunt esse spei, non formaliter. Ita aliqui philosophantur his temporibus.

V. Sed contra est, quia præter illud desiderium simplex antecedens tale iudicium de futuritione, et præter ipsum iudicium de futuritione illius assecutione ex alterius auxilio, adhuc in objecto spei reluctet aliquid pertinens formaliter, et essentialiter ad rationem appetibilis; ergo essentialiter, et formaliter debet pertinere ad actum voluntatis, et non ad actum, et iudicium intellectus. Consequentia patet, quia actus intellectus non potest attingere appetibile, seu bonum sub ratione appetibilis, et boni, sed sub ratione intelligibilis, et veri; ergo si aliquid datur, et reluctet in essentiali objecto spei, quod importat rationem appetibilis, et boni, illud non potest formaliter pertinere ad actum iudicii, sed ad actum voluntatis, et consequenter actus ipse spei erit actus voluntatis, non denominative tantum ab intellectu, sed essentialiter in se, quia non solum denominatio objecti, sed essentialis ratio objecti spei est objectum voluntatis, id est, aliquid appetibile, et bonum prout tale. Antecedens autem probatur, quia post illud simplex desiderium, quod est antecedens iudicium illud de futuritione rei, tale iudicium non est de futuritione jam certa, et secuta, et quasi possessa, sed adhuc contingenti, et